

УДК 398.6(477):811.111

ПАРЕМІЙНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЧОРНОГО КОЛЬОРУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Лучечко Т.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Розвідку присвячено зіставному аналізу мовної об'єктивації кольороназви «чорний» в англійських та українських пареміях з огляду на аксіологічне забарвлення її конотативних значень, що дає можливість прослідкувати специфіку колірної світобачення носіїв англійської та української мов, мотивовану етнокультурною маркованістю.

Ключові слова: прислів'я, колоронім, паремійна вербалізація, конотація.

Постановка проблеми. Кожна мова – це своєрідне й неповторне бачення світу. Етнолінгвістичні ідеї, започатковані В. Гумбольдтом і розвинені О. Потєбнею, Е. Сепіром, Б. Уорфом, Л. Вайсбергером, незважаючи на їх тривале неприйняття, нині зайняли належне місце в філософії та лінгвістиці і стали об'єктом всебічного зацікавлення з боку багатьох науковців світу.

Об'єктом лінгвокультурологічних, етнолінгвістичних і когнітивних досліджень все частіше стають різні фольклорні жанри. Паремійні корпуси цікаві не лише як результат акумулювання культурного досвіду, але й як наслідок виявів норм культурного регулювання: цінностей, моралі, норм етикету, звичаїв, обрядів [7, с. 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія вивчення колірної картини світу нараховує вже понад століття. Колір в лінгвістичних розвідках – це пошук лінгвофольклористів та етнолінгвістів (С. Бартмінський, А. Вежбицька, Г. Яворська та ін.), лексикологів (Р. МакЛорі, Е. Рош-Хайдер, Ж. Соколовська, та ін.) та лексикографів (Б. Берлін, П. Кей та ін.), фразеологів (О. Дзівак, О. Левченко, О. Поставіт та ін.).

Особливості колірної світобачення представниками різних етнокультурних спільнот мотивують існування національних колірних картин світу. Незважаючи на індивідуальність асоціативного поля кожної людини, її належність до певного етносу та культури формує стабільний «центр» певного колірної фрагменту в різних мовах, у зв'язку з чим проявляються певні асоціативні особливості світосприймання носіїв мови [10, с. 204]. А. Вежбицька також стверджує про єдність фізіології колірної сприйняття, але відмінність колірної концепції для представників різних культур [4, с. 234].

Мета розвідки – дослідити специфіку кодування чорного кольору в англійських та українських пареміях, позаяк зіставлення кольороназв у різних мовах – один із найпопулярніших та малодосліджених напрямів сучасної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу. У кольоровій гамі культурної та мовної картин світу англійців та українців *чорний* відіграє важливу роль. На думку Н. В. Уфимцевої, чорний – найбільш розповсюджений та найуживаніший колір [13, с. 209].

Характерною універсальною особливістю чорного кольору є символізація «негативного аспекту». В західній традиції – це смерть, траур, скорбота, меланхолія, приниження, руйнування. У східній – Ворота Пекла. У Стародавній Мекси-

ці, приміром, при ритуальному жертвопринесенні людини обличчя і руки жерців були забарвлені в чорний колір [6, с. 75].

На осі семантичної похідності прикметника *чорний* І. Голубовська виділяє наступні метафоричні значення пейоративної конотації: 1) «тяжкий, похмурий, безнадійний» (укр. *чорний день, чорні злидні, чорна меланхолія*, англ. *black day, black despair, black humour*); 2) «нехороший, злий, лихий» (укр. *чорна невдячність, чорна справа, чорне діло, чорна магія, чорна сила, чорне слово*, англ. *a black mood, a black look, a black deed, a black heart, a black sheep*); 3) «злочинний, нелегальний» (укр. *чорний ринок*, англ. *black market, black economy*) [5, с. 31-32].

В англійських прислів'ях найбільш якісно репрезентативним є *чорний* колір. Специфіка його концептуалізації визначається схожістю у багатьох лінгвокультурах, в українській та англійській, зокрема, де *чорний* здебільшого демонструє негативну оцінку об'єктів довкілля. Приміром, англійські прислів'я.

There is a black sheep in every flock; Every family cooking-pot has one black spot демонструють несприйняття суспільством шахраїв, негідників та неробів. В українському відповіднику *Паршива вівця псує ціле стадо* негативна ознака неробства вербалізується не через колірний код, а через національно забарвлений опозиційний дуалізм *паршивий – добрий*.

Образ *чорної вівці* у першому прислів'ї є наслідком неправильної інтерпретації ранніх біблійних текстів, а саме виразу *All blacke shepe amonge the lambes* у першій друкованій англійській біблії М. Ковердейла (1535 р.), який був запозичений із давньогерманського тексту. В інших біблійних переказах зафіксовано *all the browne cattell among the sheepe* чи *every speckled and spotted sheep and every black lamb*. Оригінальні біблійні тексти розповідають історію про пастуха Якова, який запропонував вилучити зі стада плямисту, темну чи будь-яку іншу вівцю чи козу, яка виділялась, щоб пізніше уникнути звинувачення у крадіжці та продемонструвати свою чесність та порядність господареві. Таким чином, *black sheep* символізувала радше чесність та цілісність, ніж погану славу. Однак у численних версіях ранніх біблійних текстів було втрачено оригінальну семантику виразу, що призвело до появи негативних конотацій *чорної вівці* як нікчемної, нічого не вартої у стаді. Перші письмові згадки про *чорну вівцю* у принизливому не-

гатиному сенсі з'явилися у Євангелії від Томаса Шепарда у 1640 р. Однак в Англії образ *чорної вівці* почав ототожнюватися із образом *чорної кішки* символізуючи погану вдачу [16].

У другому прикладі в компоненті *black* поєднуються значення дуже темного кольору та бруду. Зорове сприйняття чорної плями на поверхні мотивує символізоване сприйняття кольору як бруду. В аналізованому прикладі актуалізується поєднання двох конотацій, що породжує подвійні асоціації зв'язки зі значеннями лексеми.

Прислів'я *Every bean has its black – і на сонці є плями; кінь на чотирьох ногах, та й то спотикається* [3, с. 314] мовно об'єктивує негативну конотацію колороніма *black*, заперечуючи перфектність людини, вказуює на її вади.

Отож, в семантичному просторі проаналізованих англійських прислів'їв компонент *black* співвідноситься з поняттям недосконалості, недоліку, вразливого місця, яке, однак, не вербалізовано в українських прикладах через колірний код.

Англійське прислів'я *It is ill to put a blithe face on a black heart* демонструє особливості людських відчуттів та настроїв стверджуючи, що важко вдавати веселощі, коли смуток огортає душу. *Чорне серце* – характерна риса злих та сумних людей. Механізм переосмислення в описаному прикладі базується на пейоративній конотації чорного кольору – «тяжкий, похмурий, безнадійний».

Натомість в українських прислів'ях поняття *вразливості* та *безнадійності* вербалізується через ключовий елемент *чорний день*. Зіставлення ознаки чорного кольору та труднощів у житті репрезентовано у фразеологізмі *на чорну годину* як символі крайньої матеріальної скрути. *Чорна година (чорний день)* втілюють лише не колір, а щось набагато глибше [8, с. 41], передбачаючи скрутний час, пору, берегти, відкладати частину чого-небудь наявного [12-11, с. 352]. Наприклад, *гроші май, та про чорний деньок дбай; гроші – хороші, бережи їх про чорний день та лиху годину; рідня тільки до чорного дня; чорний день не мирись, не кумись – сварка буде; держи копійчку про чорний день*. В англійській лінгвокультурі, на протигагу українській, поняття «несприятливий, поганий день» фразеологічно репрезентовано в ідіомі *save something for a rainy day*, але не вербалізовано у прислів'ях. Хоча І. Голубовська, групує усі пейоративні конотації прикметника *чорний*, згадує також про *black day* в англійській мові, де, вочевидь, його етимологія прослідковується до понять *Black Friday* чи *Black Monday* [5, с. 31], позначаючи великий розпродаж речей після Дня Подяки [16]. К. Баранцев дефініціює *black day* як «чорний, важкий, поганий день» [3, с. 141]. В українському культурному просторі *чорний день* має інше походження, яке, ймовірно, пов'язане з днями сонячного чи місячного затемнення, які наші предки могли вважати «кінцем світу», страшними днями, що передвіщають біду, а згодом і труднощі.

В англійському прикладі *The pot cannot call the kettle black – дорікав горщик чавунові, не бачить сова, яка сама* чорний колір також використано в негативному значенні. В аналізованому випадку чорний колір позначає злих та лихих людей (друга група за класифікацією І. Голубовської), які люблять засуджувати інших, а себе

вважають ідеальними в усьому. Походження цього прислів'я датується 1699 р. і мотивується рутинною ситуацією на середньовічній кухні, коли горщики й чайники будучи виготовленими з міцного чавуна чорніли і покривалися кіптявою від вогню [17, с. 225].

Слово *чорний* тлумачиться як «дуже темний колір, утворений шляхом відсутності або повним поглинанням світла» [14, с. 545], найтемніший, колір сажі, вугілля. Українська паремія *Справи як сажа чорні* вербально репрезентує різко негативне ставлення людей до непрозорості, завальованості та шахрайства, адже чорна справа чи чорне діло – «підступна, брудна справа, що викликає загальний осуд» [12-11, с. 352].

В англійському лінгвокультурному просторі українська фразема *чорні справи* має частковий відповідник *a black beginning* у прикладі *a black beginning makes a black end – що погано починається, те погано закінчується*, який в аналізованому прислів'ї може набувати подвійної негативної конотації: 1) невдалий, провальний; 2) який не викликає схвалення, поганий, ганебний, подібно до українського *чорного діла*. У 1620 р. під час сумнозвісної снігової бурі, відомої як тринадцять днів заметілі, загинули майже всі вівці на півдні Шотландії. На одній великій фермі Патріка Скотта Сільрестейна у помісті Селькікшайє загинуло усе поголів'я окрім однієї чорної вівці, від якої господар сподівався отримати новий виводок. Але, на жаль, рятуючись від переслідування місцевих хлопчаків, вівця потонула в озері. Коли фермер дізнався про цей випадок, він голосно вигукнув: *«a black beginning makes a black end»* [15, с. 12].

Основою первинної мовної категоризації кольорів було поєднання світлих кольорів з теплими, а темних – з холодними на початку еволюції позначень кольору, яке І. Голубовська пояснює важливістю світла та вогню у житті первісної людини [5, с. 28].

У кольоровій гамі паремійних фондів української та англійської мов найчастіше контрастують білий і чорний, що перебувають на опозиційних векторах народної шкали оцінок. У народнопоетичній творчості така опозиція кольорів увиразнюється на рівні символічних значень. Услід за Г. Вежбицькою, І. Голубовська вважає, що значення чорного та білого кольорів засвоюється остенсивно (наочно) [5, с. 28].

Яскраво виражене негативне значення чорного кольору як символу потойбіччя, смерті, зла, гріха, диявола, а саме, «за християнським віровченням визволення від вічних мук у загробному житті» [12-11, с. 352], вербально репрезентовано в українській паремійній одиниці *Чорна риба не спасе, а біла в гріх не введе*. У пейоративних конотаціях чорного розвинувся аспект «ритуальної смерті». Тому чорний став кольором чернецтва [2, с. 12]. У Біблії колоронім «чорний» вживається 16 разів, переважно для опису темряви, яка пов'язана із судом та покаранням [9, с. 370]. *Чорна риба* в аналізованому прислів'ї, вочевидь, символізує чорне духівництво (духовенство), тобто «частину православного духівництва, яка суворо дотримується чернечої обітниць; чернецтво» [12-11, с. 352].

Пейоративна конотація чорного як зв'язку з темним потойбіччям мовно об'єктивована та-

кож в англійському прикладі *Black will take no other hue* або *Black is my apron and I'm washing it* [15, с. 63], де чорний колір, хоча і набуває негативного забарвлення, проте з різною інтенсивністю. Адже, по-перше, його негативний відтінок може наближатися до нейтрального полюсу, позначаючи неспроможність стати іншим, бути перемальованим. Сенс прислів'я полягає у неможливості змінити природу людини, її характер і необхідності сприймати всі її переваги та недоліки. Українським еквівалентом аналізованого прикладу може бути паремія *Чорних коров набіло не перемієш*, де, на відміну від англійського *black*, смисловим центром стає не лише колоронім *чорний*, але й образ *корови*. По-друге, англо-український фразеологічний словник за редакцією К. Баранцева подає іншу інтерпретацію аналізованого прислів'я, а саме українську мудрість *Чорну душу не відмієш* [3, с. 143].

Англійське прислів'я *The devil is not so black as he is painted* – *Не такий чорт страшний, як його малюють* [3, с. 274] вчить не сприймати людей за описом чи характеристикою інших, адже «люди рідко виявляються настільки поганими, як про це стверджують». Перша письмова згадка про аналізований приклад зафіксована у 1534 р. [17, с. 55]. Символ потойбічних злих сил чорний колір, на відміну від нейтрального (або, навіть, позитивного) українського чернецтва (чорна риза), наділяється найвищим ступенем негативу, позаяк навіть чорта з ним не зрівняти, який насправді може бути не таким страшним і злим у зіставленні з асоційованою зловісністю.

Близьким за символікою до проаналізованого англійського прикладу є *A black hen lays a white egg* та його українські відповідники *Чорна курка несе білі яйця* та *Чорна корова, та молоко біле* [3, с. 142], *На чорній землі білий хліб родить*,

У коваля руки чорні, а хліб білий у котрих чорний колір набуває штучно негативної конотації, будучи радше нейтральним. Чорно-білий дуалізм у аналізованому випадку увиразнює добро та світло в чорному (наприклад, добрі вчинки) і, таким чином, надає усьому прислів'ю позитивного відтінку. Про позитивну символіку чорного кольору в англійській фразеології згадує А. Анісімова на прикладі *to be in the black* – мати гроші на банківському рахунку, успішно займатися бізнесом [1, с. 7].

Концептуальне протиставлення *black* – *white* може також використовуватися для характеристики хибного враження про зовнішній вигляд через оманливість кольорової характеристики об'єкту. При цьому чорний колір, що сприймається як негативна характеристика, виявляється, не свідчить про погані якості: *A black plum is a sweet as a white; There is no wool so white, but a dyer can make it black*. У цих прикладах *black-white* поєднуються з номенами об'єктів, які дійсно мають чорне чи біле забарвлення. Процес переосмислення відбувається не у самому значенні кольору, а охоплює цілу ситуацію.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз колірної семантики чорного у паремійному просторі англійської та української мов дає змогу підтвердити припущення І. Голубовської про превалювання здебільш пейоративних конотацій чорного кольору у межах досліджуваних лінгвокультур. Однак таке осмислення аналізованого колірної відтінку у свідомості представників української та англійської лінгвокультур не є чітко традиційною універсалією, позаяк у паремійних фондах обох мов існують прислів'я, де, приміром, чорний колір у вторинному означуванні набуває нейтрального, або ж наближеного до позитивного значення.

Список літератури:

1. Анісімова А. І. Актуалізація концепту «колір» в англійській фразеологічній картині світу як прояв національної специфіки / А. І. Анісімова // Англїстика та американїстика: [зб. наук. праць] / за ред. А. І. Анісімової, Т. М. Потніцевої [та ін.] – Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. – Вип. 7. – С. 4-8.
2. Базыма Б. А. Цвет и психика / Борис Алексеевич Базыма. – Харьков: ХГАК, 2001. – 172 с.
3. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / Костянтин Тимофійович Баранцев. – К.: Радянська Школа, 1969. – 1052 с.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
5. Голубовська І. Колірна семантика у когнітивно-культурологічному висвітленні / Ірина Голубовська // Studia Slawistyczne. Etnolingwistyka I Komunikacja Miedzykulturowa. 3. – Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016. – S. 25-42.
6. Клименко О. Л., Горанова Ю. В. Національно-культурна специфіка вербалізації колірної картини світу / О. Л. Клименко, Ю. В. Горанова // Нова філологія: Зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – № 55. – С. 73-77.
7. Коцюба З. Г. Рефлексія побутової свідомості в різномовному проverbs'яльному просторі (від універсального до національного): монографія / Зоряна Григорівна Коцюба. – Львів: ДП «Видавничий дім «Укрпол», 2010. – 472 с.
8. Кучерук О. Образна природа семантики кольороназв в українських фразеологізмах / Оксана Кучерук // Дивослово. – 2006. – № 12. – С. 40-42.
9. Малишева-Кочубей М. В. Білі та чорні символи у сучасній канадській поезії / М. В. Малишева-Кочубей // Молодий вчений. – 2016. – № 6(33). – С. 369-372.
10. Павлова И. П. К проблеме ассоциативно-вербальных связей слов в современном якутском языке / И. П. Павлова // Современные языковые процессы в Республике Саха: Актуальные проблемы. – Новосибирск: Наука, 2003. – С. 201-205.
11. Прислів'я та приказки: природа. Господарська діяльність людини / упоряд. М. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 1989. – 480 с.
12. Словник української мови: в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. 1-11.
13. Уфимцева Н. В. Ассоциативный словарь как модель языкового сознания / Н. В. Уфимцева // Языковое сознание: теоретические и прикладные аспекты: сборник статей / под. общ. ред. Н. В. Уфимцевой. – Москва-Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2004. – С. 207-219.
14. Хокинс Д. Толковый словарь английского языка Oxford / Д. Хокинс. – М.: АСТ, 2008. – 556 с.

15. Cheviot A. Proverbs, Proverbial Expressions, and Popular Rhymes of Scotland / Andrew Cheviot. – London: Paisley, and Paternoster Square, 1896. – 434 p.
16. English Proverbs [Электронный ресурс]/ Режим доступа до сл.: <http://www.phrases.org.uk/meanings/black-sheep-of-the-family.html>.
17. Manser M. H. The Facts on File. Dictionary of Proverbs / Martin H. Manser; associate editor, Rosalind Fergusson. David Pickering. – New York: An Inprint of Infobase Publishing, 2002. – 499 p.

Лучечко Т.М.

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

ПАРЕМИЙНАЯ ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ЧЕРНОГО ЦВЕТА В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

Статья посвящена сопоставительному анализу вербализации колоронима «черный» в английских и украинских поговорах учитывая аксиологический аспект его коннотативных значений, что дает возможность проследить специфику цветового мировоззрения носителей английского и украинского языков, мотивированную этнокультурной маркированностью.

Ключевые слова: поговорка, колороним, паремийная вербализация, коннотация.

Luchechko T.M.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

PROVERBIAL MANIFESTATION OF THE BLACK COLOUR IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Summary

The article focuses on the contrastive analysis of the black colour verbalization in the English and Ukrainian proverbs with respect to the axiological connotations of the colour term on the basis of the universal and national peculiarities of the English and Ukrainian colour conception of the world.

Keywords: proverb, colour term, proverbial manifestation, connotation.